

BEIGELIŲ KRAUTUVĖLĖ

אָ קלייט פון בייגל
beigelių krautuvėlė

Geros valios fondas
Good Will Foundation
קרן רצון טוב

ATRASTI. PAŽINTI. PRIIMTI.

Pasaulinis šabo chalos kepimo projektas 6

Žydai Skuode 7

Bundui – 120 metų 10

Sugiharos savaitė 13

Žydiškasis kalendorius: Lietuvos sinagogos 15

Vienas amžius iš septynių. Lietuva. Lita. Lite 16

Telšiai – Toros karalystė 18

ISSN 2424-4740

9 772424 474002

Mielieji,

Šį kartą sveikinamės dviese! Ypatingą dėmesį šiame numeryje skiriame paveldui ir štetlams. Kokia žydų paveldo situacija Skuode? Kokius Telšių ješivos turtus saugo Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Judaikos tyrimų centras? Kodėl naujam žydiškajam kalendoriui pasirinkta Lietuvos sinagogų tema ir ką pasakoja nauja LR užsienio reikalų ministerijos inicijuota kilnojamoji paroda „Vienas amžius iš septynių. Lietuva. Lita. Lite“? Visi atsakymai ir dar daugiau – naujame „Beigelių krautuvėlės“ numeryje. Tikimės, kad rasite netikėtų ir Jums įdomių temų.

Laukiame Jūsų minčių ir pasiūlymų ateinantiems leidinio numeriams, parašykite: radvile@lzb.lt

Radvilė ir Zina

NAUJIENŲ PANORAMA

Balandžio 7 d. Kauno IX forto muziejuje atidaryta nauja ekspozicija „Užsienio šalių piliečiai žydai nužudyti IX forte“. Ekspozicijos mecenatas – Henry Kellen (1915–2014), 1946 m. emigravęs į JAV, muziejui skyręs savo palikimo dalį. Kauno IX forte 1941–1944 m. buvo žudomi Lietuvos ir iš kitų šalių (Austrijos, Čekoslovakijos, Lenkijos, Sovietų Sąjungos, Prancūzijos, Vokietijos) atvežti žydai.

Balandžio 21 d. Vilniaus r., netoli Rūkainių, Izraelio valstybės ambasados, LR aplinkos ministerijos ir Vilniaus rajono savivaldybės iniciatyva, minint Izraelio ir Lietuvos diplomatinių santykių užmezgimo 25-metį, pasodinta ažuoliukų giraitė „Izraelita“.

Balandžio 21 d. Panevėžio Juozo Milutinio gimnazijoje asociacija „Rokiškio teatras“ pristatė spektaklį „Nutildytos mūzos“ (režisierė Neringa Danienė) Holokausto aukoms atminti. Spektaklis pastatytas remiantis jaunos žydaitės Matildos Olkinaitės dienoraščiu.

Gegužės 12 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje įvyko susitikimas su Vilkaviškio žydų bendruomenės istorijos tyrinėtoju Ralph Salinger, knygos „Dingusios tautos pėdsakais“ autoriumi Antanu Žilinsku.

Gegužės 19 d. atidaryta renovuota Pakruojo medinė sinagoga. Sinagogoje

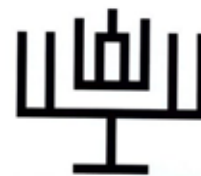
veiks Pakruojo rajono savivaldybės Juozo Paukštelio viešosios bibliotekos Vaikų skyrius. Naujoje kultūrinėje erdvėje vyks koncertai ir susitikimai, parodos.

Gegužės 21 d. Vilniuje vyko Lietuvos sporto klubo „Makabi“ mažoji makabiada, skirta Lietuvos „Makabi“ 100 metų jubiliejui, kurioje dalyvavo 74 „Makabi“ klubo sportininkai iš Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Ukmergės. Jie rungtyniavo 5 sporto šakose: salės futbolo, krepšinio, tinklinio, stalo teniso, šachmatų.

Gegužės 22 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje atidarytas Judaikos tyrimų centras. Pagrindinė centro užduotis – užtikrinti žydų dokumentinio paveldo tyrimą, edukacinių-informacinių projektų organizavimą, rezultatų sklaidą.

Gegužės 30 d. Kupiškio Povilo Matulionio progimnazijoje įvyko Izraelio valstybės ambasados Lietuvoje organizuota Pasaulio Tautų Teisuolio apdovanojimo ceremonija, kuria pagerbtas kunigas Feliksas Ereminas (1890–1962), išgelbėjęs Rachelę Rozenbergaitę (1925–1987).

Gegužę pranešta, kad sukurtas oficialus Litvakų ženklas. Jo autorė – Viktorija Sideraitė Alon. LR teisingumo ministerija leido vartoti Lietuvos nacionalinį simbolį – Gediminaičių stulpus – Lie-

tuvos žydų (litvakų) bendruomenei (LŽB) prekių ženkle; baigiamas Litvako ženklo, kaip LŽB prekinio ženklo, patentavimo procesas.

Gegužę Europos Komisijos rengiamuose „Europa Nostra“ apdovanojimuose už kultūros paveldo išsaugojimą 2017 m. paminėtos senosios Šeduvos žydų kapinės, restauruotos įgyvendinant projektą „Dingęs Štetlas“. Iš viso apdovanota 13 paveldo išsaugojimo projektų iš 11 valstybių.

Birželio 1 d. LŽB pristatyta Rūtos Guzevičiūtės knyga „Žydų kostiumo klajonės laike ir erdvėje“, atskleidžianti žydų tautinio kostiumo istoriją.

Birželio pradžioje Kaune, Vilniaus g. 72, įdėti keturi nauji Atminimo akmenys. Vienintelė Holokaustą išgyvenusi Basų šeimos ainė Rūta Basaitė-Glikman taip įamžino savo tėvų, senelio ir broliuko atminimą. Lietuva tapo pirmąja Baltijos šalimi, prisijungusia prie šio didžiausio Europos memorialo kūrimo po atviru dangumi. Šiuo metu 22 Europos valstybėse yra apie 60 tūkstančių Atminimo akmenų, Lietuvoje jų – 23.

Birželio 10 d. LŽB ir Elitinis šachmatų ir šaškių klubas „Rositsan ir Maccabi“ organizavo Rivkos Chvoles-Lichtenfeld šachmatų turnyrą. Lietuvos ir Izraelio tapytoja, šachmatininkė R.Chvoles-Lichtenfeld – dukart Lietuvos moterų šachmatų čempionė (1954 m. ir 1955 m.), vicečempionė (1951 m. ir 1952 m.), Izraelio moterų šachmatų čempionė, Lietuvos moterų šachmatų rinktinės narė.

Birželį pranešta, kad LŽB tapo Europos žydų kultūros ir paveldo išsaugojimo ir skatinimo asociacijos (angl. *The European Association for the Preservation and Promotion of Jewish Culture and Heritage, AEPJ*) nare. AEPJ remia žydų kultūros ir žydų paveldo Europoje apsaugą, vykdo dvi pagrindines programas: „Europos žydų kultūros diena“ ir „Europos žydų paveldo kelias“.

Birželį Izraelio valstybės ambasada Lietuvoje organizavo Izraelio mados savaitę. Vilniuje lankėsi drabužių dizaineriai Maoz Dahan („Nouveau Riche Dog“), Eva al Keneresh („Clothé“), Dor Chen („Holyland Civilians“), duetas „Hili Ari“ ir juvelyrinių dirbinių dizainerė Moran Porat.

Liepos 10–21 d. Vilniuje prie sunaikintos Didžiosios Vilniaus sinagogos ir aplinkinių, kieme buvusių, pastatų pamatų vyko archeologiniai kasinėjimai. Izraelio, Lietuvos ir Amerikos savanorių komanda atkasė dvi mikves, atvėrė patį sinagogos pastatą šalia įėjimo laiptų.

Liepos 25 d. Druskininkuose, sveikatingumo centre „SPA Vilnius“, atidaryta paroda „Nuo Druskininkų iki Jeruzalės: Žako Lipšico gyvenimo ir kūrybos akimirkos“. Renginio metu Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus muziejininkė Aušra Rožankevičiūtė pranešė, kad per porą metų kurorte bus įrengtas ir atidarytas Ž. Lipšico memorialinis muziejus.

Liepos 31 – rugpjūčio 4 d. „Ilnankos“ sodyje, Molėtų rajone, Šaukšteliškių kaime vyko edukacinis dailės pleneras, kuriame dėstė žymūs profesionalūs lektoriai: Raimondas Savickas (Lietuva), Alexander Ganelin (Izraelis), Anna Khodorkovski (Izraelis).

Liepą Izraelyje vykusioje 20-oje pasaulinėje Makabiadoje du aukso medalius iškovojo jaunė stalo tenisininkė Neta Alon vienetų varžybose ir mišriame dvejete su izraeliečiu Janiv Karmazin, sidabrą – badmintonininkas Mark Šames bei tris bronzos medalius: stalo tenisininkės Neta Alon ir Vanesa Ražanskytė, šachmatininkas Eduardas Rozentalis ir badmintonininkas Daniel Tarachovskij mišriame dvejete su ukrainiete Natalija Ruzgaizer.

Rugpjūčio 10 – spalio 5 d. Vilniuje, Klaipėdoje, Kaišiadoryse, Joniškėje, Merkinėje ir kituose miestuose jau šeštąjį kartą surengtas Klezmerių muzikos festivalis, kuriame buvo pristatytas devynių koncertų ciklas „Muzika neįvykusiems spektakliams“ pagal Abraomo Karpinovičiaus apsakymų knygą „Paskutinis Vilniaus pranašas“.

Rugpjūčio 27 d. jau trečius metus iš eilės Izraelio ambasada šventė paskutinį vasaros savaitgalį ir pasitiko artėjančius Žydų naujuosius metus (Roš Hašana). Tądien skambant šventinėms dainoms ir muzikai šventės dalyviai mynė dviračius Vilniaus gatvėmis.

Rugsėjo pradžioje Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos pirmoji nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba suteikė teisinę apsaugą Vilniaus Didžiosios sinagogos liekanoms, esančioms Vokiečių g. 13A, Vilniuje.

Rugsėjo 4 d. Palangos kurorto muziejuje vyko mokslinė konferencija „Palangos žydai. Išnykusi miesto bendruomenės dalis“. Konferenciją muziejus organizavo kartu su Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutu (BRIAI).

Rugsėjo 8 d. LŽB atidaryta Raimondo Savicko dailės mokyklos mokinių, dalyvusių plenere, kūrybos paroda.

Rugsėjo 13 d. Izraelio valstybės Kneseto pirmininkas Yuli-Yoel Edelstein, oficialaus vizito atvykęs į Lietuvą, susitiko su LŽB nariais. Jis taip pat dalyvavo Vilniaus Šolomo Aleichemo ORT gimnazijoje vykusioje Pasaulio Tautų Teisuoliais pripažintų Ignacy Bujel (1889–1978) ir Katarzyna Bujel

(1893–1972) šeimos pagerbimo ceremonijoje, lankėsi Panerių memoriale. Y.Y. Edelstein nuomone, „negalime amžinai likti su šia fraze apie draugystę, <...> turime imtis praktinių žingsnių. Visuose susitikimuose <...> diskutavome, kaip sustiprinti ekonominius, kultūrinius ryšius, turizmą, kuris šiuo metu išgyvena pakilimą.“ Kneseto pirmininkas tikisi, kad Lietuvos vadovai ir toliau išlaikys dabartinę politinę liniją ir šalyje neliks ksenofobijos, antisemitinių nuotaikų. Pastarąjį kartą Y.Y. Edelstein Vilniuje buvo 2009 m., dar kaip tuometis Izraelio Viešosios diplomatinės ir diasporos reikalų ministras.

Rugsėjo 14 d. LŽB įvyko kultūrologės, prof. habil dr. Ritos Aleknaitės-Bieliauskienės knygos „Aleksandras Livontas ir Olga Šteinberg“ pristatymas.

Rugsėjo 20 d. Europos informacijos biure (Seimo III rūmai) atidaryta paroda „Rivkos Chvoles gyvenimo spalvos“, skirta Vilniaus geto likvidavimo 1943 m. aukų atminimui. Parodą pristatė LR Seimo narys, Kultūros komiteto pirmininko pavaduotojas dr. Arūnas Gelūnas.

Rugsėjo 25 d. LR Seimo rūmuose įvyko tarptautinė konferencija „Diaspora ir paveldas. Štetlas“, skirta Lietuvos žydų genocido aukų atminimo dienai ir Europos žydų kultūros dienai. Konferencijoje diskutuota Lietuvos žydų istorijos, atminties ir paveldo temomis, pristatyta Užsienio reikalų ministerijos užsakymu sukurta paroda „Vienas amžius iš septynių. Lietuva. Lite. Lita“, kurią vėliau numatoma eksponuoti LR ambasadose užsienyje. Pristatytas LŽB išleistas kalendorius, skirtas sinagogų paveldui.

Rugsėjo 25 d. Seime vykusioje konferencijoje „Diaspora ir paveldas. Štetlas“, skirtoje Lietuvos žydų genocido aukų atminimo dienai ir Europos žydų kultūros dienai, skaičiau pranešimą apie Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenę (LŽB) ir žydų paveldą šiandien. Konferencija, kurią organizavome kartu su Kultūros paveldo departamentu prie Kultūros ministerijos, buvo skirta ne tik specialistams tyrėjams, Seimo nariams, visuomeninių ir vyriausybinių organizacijų darbuotojams, bet ir plačiajai visuomenei. Kviečiu susipažinti su pagrindinėmis mano pranešimo tezėmis.

2011 m. gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyvena 3 050, kitais duomenimis, – iki 5 000 žydų, iš jų apie 2 000 – Vilniaus mieste. XIX a. viduryje dabartinėje Lietuvos teritorijoje gyveno apie 250 000 žydų. Holokausto metu Lietuva neteko daugiau nei 90 proc. savosios žydų bendruomenės. Šiandien Lietuvos žydai susijungę į 28 nevyriausybines organizacijas, kurias savo ruožtu vienija LŽB. Paveldas – nors ir labai svarbi, bet tik viena iš daugelio LŽB veiklos sričių. Aktyviai teikiame nuolatinę socialinę paramą savo bendruomenės nariams 7-iose Lietuvos regionuose, rengiame edukacines programas, puoselėjame Holokausto aukų atminimą, vykdomė projektinę veiklą, užsiimame Žmogaus teisių advokacija.

Lietuvos žydų paveldas – tai reliktai kultūrinio kraštovaizdžio, kurį per daugiau nei 600 metų sukūrė bendruomenė, pasklidusi po beveik visus šiandieninius Lietuvos miestus ir miestelius. Tai – beveik 200 kapinių, daugiau nei 200 žudynių vietų masinių kapaviečių, per 40 kultūros vertybėmis paskelbtų sinagogų. Holokaustą pergyvenusi šiandieninė Lietuvos žydų bendruomenė niekaip nebūtų pajėgi viena, be valdžios ir savivaldos institucijų, nevyriausybinių organizacijų ir aktyvių žmonių pagalbos, prižiūrėti ir išsaugoti tai.

Didžioji bendruomenės dalis susitelkusi Vilniuje, gerokai mažiau žydų – Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje. Kitose šalies vietovėse faktiškai

žydų nebeliko. Nėra kam tvarkyti artimųjų kapų. Žydų tradicijoje nėra sąvokos „buvusios“ kapinės: net išniekintos, be antkapių, jos visada bus kapinės. Ačiū savivaldybėms, kurios suvokia žydų kapinių ir masinių žudynių vietų tvarkymo prasmingumą. Deja, toks požiūris dar nėra visuotinai paplitęs: dar ne visų kapinių ir žudynių vietų žemės sklypai suformuoti ir teisiškai įregistruoti, dar ne visos kapinės aptvertos, o sovietmečiu išvogti antkapiai nesugrąžinti į kapines, dar ne prie visų žudynių vietų galima lengvai surasti kelių, dar mažai nužudytųjų vardų įamžinta. Laukiame, kada tai taps norma, aiškiai išreikšta valstybės politika, realiai įgyvendinama praktiškai. Matome daug gerų ženklų, todėl tikime, kad kada nors taip tikrai ir bus. O kol kas prižiūrime, kaip institucijos atlieka įstatymais joms nustatytas funkcijas, prašome, reikalaujame, patariame, padedame. Ačiū aktyviems piliečiams, kurie praneša apie problemas, ačiū entuziastams ir nevyriausybiniams organizacijoms iš Lietuvos ir iš užsienio, kurie inicijuoja talkas ar netgi kapinių tvarkybos darbus, kuriems reikia nemažai lėšų. Ačiū Europos žydų kapinių išsaugojimo komitetui už rabinų patarimus ir priežiūrą.

LŽB sugrąžinta 14 sinagogų. Dar kelios dešimtys į Kultūros vertybių registrą įrašytų sinagogų šiuo metu priklauso savivaldybėms ar privatiems savininkams. Įvertinant apgailėtiną daugumos sinagogų būklę ir tai, kad dauguma jų yra vietovėse, kuriose nebegyvena žydų, šių istorinių pastatų priežiūra ir atkūrimas yra dar vienas sunkus LŽB uždavinys. Todėl ačiū valstybės ir vietos valdžios institucijoms, visų pirma – Kultūros paveldo departamentui prie Kultūros ministerijos ir asmeniškai departamentu

direktorei Dianai Varnaitei, taip pat ir LR Vyriausybės kanceliarijos darbuotojams, kurie supranta ir padeda suprasti kitiems, kad Lietuvos sinagogos yra ne tik mūsų, žydų, bet ir visos Lietuvos paveldas. Tik dėl tokio supratimo ir bendrų pastangų šiandien galime pasidžiaugti restauruotomis sinagogomis Pakruojuje, Joniškėje, Kėdainiuose ir tvarkomomis Vilniuje, Žiežmariuose, Alytuje. Labai tikimės, kad sekant tokiu pat pavyzdžiu bus sutvarkyta ir pritaikyta ir daugiau Lietuvos sinagogų – Alantos, Kurklių, Tirkšlių, Kalninėnų. Vis dar neprarandame vilties, kad ir Kalvarijos savivaldybė iš tikro pradės ieškoti ir ras galimybių įgyvendinti prisiimtus įsipareigojimus tęsti unikalaus sinagogų komplekso restauravimą, pradėtą jau prieš beveik 15 metų.

Nežinau, ar neveikimą lemia tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka, ar tiesiog geros valios trūkumas, tačiau jau turbūt daugiau nei 20 metų LŽB neatgauna Kauno chasidų sinagogos, nors pastatas jau seniai stovi nenaudojamas ir dabartiniam valdytojui nereikalingas. Skirtingai nei kitas sinagogas, Kauno chasidų sinagogą būtų galima pritaikyti pirminei šio pastato paskirčiai – Kauno žydų bendruomenės religiniams poreikiams tenkinti. Kitas panašus pavyzdys – Kėdainių rajono savivaldybės administracijos, panaudai perėmusios LŽB priklausantią sinagogą, planas – sutvarkytame sinagogos pastate vykdyti vaikų neformaliojo švietimo veiklą, tačiau ES lėšų tai veiklai negali gauti dėl tam tikrų formalių trikdžių, kuriuos spręsti galėtų Švietimo ir mokslo ministerija, tačiau tam kol kas iniciatyvos trūksta.

Dar keletas žodžių apie Vilniaus Didžiąją sinagogą, vieną ryškiausių kultūrinių sakralinių Lietuvos žydų

simbolių, kuriai pastaruoju metu skiriama nemažai visuomenės dėmesio. Vilniaus Didžiosios sinagogos vietos įamžinimo, kaip ir bet kurie kiti Lietuvos žydų paveldo klausimai, negali būti svarstomi be LŽB įsitraukimo ir dalyvavimo. LŽB turi teisę ir pareigą dėti visas pastangas, kad išlikę ir archeologų atrandami ir tyrinėjami Šventovės artefaktai būtų deramai įamžinti, išlaikyta Didžiosios sinagogos vietos rimtis ir pagarba jai. Tai – visų pirma paveldo ir atminties išsaugojimo projektas, todėl Didžioji sinagoga negali tapti komerciniu objektu. Sinagogos atstatymas taip pat būtų nepagrįsta priemonė jos paveldui išsaugoti, jei ji netarnautų bendruomenės poreikiams. Sutvarkę ir įamžinę Vilniaus Didžiosios sinagogos vietą turėsime dar vieną lankytojų (tiek šalies gyventojų, tiek užsienio svečių) traukos vietą, padedančią visuomenei pasakoti Lietuvos žydų istoriją ir pristatyti turtingą paveldą. Panašiai kaip ir daugelis kitų sėkmingų iniciatyvų, kurių skaičius ir įvairovė pastaruoju metu sparčiai auga. Paminėsiu vos keletą – YIVO Žydų mokslinio tyrimų instituto archyvo skaitmeninimas ir pristatymas visuomenei, naujasis Judaikos tyrimų centras Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, jau beveik pusėje Lietuvos savivaldybių minima Europos žydų kultūros diena, Lietuvos žydų bendruomenės leidžiamas žydiškas kalendorius, po bendruomenės stogu Vilniuje veikianti unikali kulinarinio paveldo kavinė „Beigelių krautuvėlė“, atgimstančios klezmerių tradicijos, naujos parodos, edukacinės programos. Tačiau ir šioje srityje yra nemažai mus liūdinančių dalykų. Ne kartą reikėme nepasitenkinimą neefektyviai veikiančiu Vilniaus žydų kultūros ir informacijos centru bei netinkamai naudojamomis jam patikėtomis patalpomis, kurių

antrasis aukštas eksploatuojamas ne pagal paskirtį. Pasiūlėme čia įkurti Vilniaus žydų istorijos muziejų, kurio koncepcija buvo pristatyta Vilniaus m. savivaldybei, tačiau šis klausimas dar nėra nepradėtas svarstyti.

LŽB šiemet įstojo į Europos žydų kultūros ir paveldo išsaugojimo ir skatinimo asociaciją, koordinuojančią Europos žydų kultūros kelio ir Europos žydų kultūros dienos iniciatyvas, dedame daug vilčių į šios asociacijos veiklos plėtrą ir tobulinimą.

Nors negalime atgaivinti prieškarinės Lietuvos žydų bendruomenės, o iškastų žydų palaikų, statant Vilniaus sporto rūmus, sugrąžinti į jų amžinojo poilsio vietą, tačiau turime galimybę dalyvauti civilizuotame dialoge, kuris gali padėti išspręsti istorijos mums pateiktus galvosūkius, surasti geriausius būdus perduoti ateities kartoms jei ne pavyzdinčiai restauruotas žydų paveldo vietas, tai bent suprantamesnį paaiškinimą apie jų reikšmę.

Žydų istorija Lietuvoje neprasidėjo Holokaustu, ji juo ir nesibaigė. LŽB, būdama šios istorijos tęsėja, tikisi, kad bus įtraukiama į visas žydų paveldo išsaugojimo iniciatyvas. Norėčiau pabrėžti, kad žydų paveldo išsaugojimas, nors yra prioritetas LŽB klausimas, pirmiausia naudingas Lietuvai. Lietuvos miestai, kuriuose aptikta sąsaja su žydų paveldo išsaugojimu, suteikia jų gyventojams ir svečiams galimybę pažinti dalį prarastos praeities. Geri pavyzdžiai rodo, kad investicija į paveldą atsiperka – ji naudinga tuštėjančių miestų ir miestelių socialiniam, kultūriniam ir ekonominiam gyvenimui, padeda miestelėnams geriau suprasti jų istoriją, santykį su praeitimi, užgožtų tradicijų tąsą ir ateities galimybes.

*Faina Kukliansky,
LŽB pirmininkė*

LŽB dalyvauja pasauliniame šabo chalos kepimo projekte

Jau ketvirtus metus iš eilės viso pasaulio žydai rengia chalos kepimo ir šabo sutikimo vakarus savo bendruomenėse. 2016-aisiais pasauliniame projekte „The Shabbos Project“ dalyvavo 1 006 pasaulio miestai, į projektą įsitraukė ir LŽB: Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje ir kituose miestuose bendruomenių nariai kartu kepė šventinę chalą.

Anot Vilniaus universiteto Religijos studijų ir tyrimų centro doc. dr. Aušros Pažėraitės, chalos pavadinimas pirmiausia reiškė kepalėlį ar paplotėlį iš atskirto atnašai pirmosios tešlos gabalėlio. Nežinote, kaip ruošima tešla chalai ir kokios jos kepimo taisyklės? Kviečiame paskaityti religijotyrininkės A. Pažėraitės įžvalgas.

Kai stovėjo Šventykla, pirmienos būdavo atskiriamos nuo vyno, grūdų ir aliejaus ir gabenamos į Šventyklą. Šiandien, kai Šventyklos nėra, pirmiena sudeginama. Trys pagrindiniai įsakai moterims aiškinami *midraše* (*Breišit Rabba XVII, 8*): „Kodėl jai duotas *niddos* įsakas?“ „Kadangi ji praliejo Adomo kraują, todėl jai duotas *niddos* įsakas.“ „Kodėl jai duotas „tešlos“ įsakas?“ „Kadangi ji sugadino Adomą, kuris buvo pasaulio užbaigimo chala, todėl jai duotas chalos įsakas.“ „Ir kodėl jai duotas šabo žvakių įsakas?“ „Kadangi ji užgesino Adomo sielą, todėl jai duotas šabo žvakių įsakas.“ Moterys turi išskirtines teises atlikti ritualinius veiksmus: pašventinti duoną ir skleisti šabo džiaugsmą. Tai – privilegija, o ne bausmė ar pažeminimas. Tanache (hebr. *Tanakh* – judėjų Biblija) aprašomas pirmienų atskyrimas (atidėjimas) reiškia pašventimą Kūrėjui, per kurį viskas, kas užauginta ar padaryta žmogaus rankų, gauna palaiminimą. Pats Izraelis vadinamas pirmagimiu (*Šmot 4, 22*).

Minkydamas tešlą žmogus labai konkrečiai dalyvauja kūrimo procese. Chala atskiriama nuo tešlos, kuri minkoma iš 5 rūšių (kviečiai, miežiai, rugiai, avižos ir spelta) grūdų. Aišku, halachos (hebr. *halākhāh* – judaizmo teisė) autoritetai svarstė įvairius niuansus, kokia tešla tinkama, kokia

– ne, kokio tirštumo ar skystumo ji turi būti, iš ko gauti miltai ir t.t. *Šulchan Aruch* („Padengtas stalas“ – glaustas judaizmo įstatymų rinkinys) rašoma: „Tešla iš tiršto mišinio, kuris minkytas, ketinant virti, kepti, gaminti *sufganin* [„spurga“] arba leisti išdžiūti saulėje, ir taip su juo padaryta, yra atleidžiama [nuo chalos]. O jei užminkomas turint ketinimą padaryti duoną, bet paskui buvo nuspręsta virti, kepti, ruošti *sufganin* arba leisti jam išdžiūti saulėje, ji [chala] privaloma, nes jau tapo įpareigojanti nuo pat minkymo pradžios.“ (*Y. D. 329:3*)

Palaiminimas sakomas prieš tešlą formuojant į kepalus. Koks kiekis miltų būtinas, kad atskirtai chalai būtų sakomas palaiminimas? Yra keletas nuomonių. Knygoje „Chazon Ish“ rašoma, kad turi būti užminkyta iš ne mažiau kaip 2 250 gramų. O rabino Chaimo Nae nuomone, – iš ne mažiau kaip 1 666,6 gramo, pagal rabį Mordechajų Elijahu, – iš ne mažiau kaip 2 486 gramų. Per šabą, sakant palaiminimą duonai, būtina sakyti jį dviem pilniems kepalams, ir valgyti bent vieną iš jų (*Talmud Bavli, Šabbat 117b*). Šis įsakas vadinamas *lehem mišne* (dviguba duona), įpareigojantis ir vyrus, ir moteris: visus, kurie patys nesako palaiminimo. Iš viso vienai šabo dienai (trims privalomoms puotoms) rei-

čia turėti tris keturias chalas. Kartais chalos būna supintos iš šešių pynių, ir kartu per abi chalas išeina 12 pynių – jos simbolizuoja „padėtinę duoną“ (*lehem ha-panim*), kuri būdavo padedama Šventykloje.

Chalos turi būti pridengtos iš viršaus ir apačios. Iš apačios tuo atveju, jei jos nėra padėtos ant tam tikros šabo staltiesės. Anot Raši, mana dykumoje būdavo padengta dviem rasos užklotais: iškrisdavo ant rasos, ir paskui rasa būdavo uždengiama. Taip pat teigiama, kad chala turi būti pridengiama, kol sakomas palaiminimas vynui, nes Talmudo išminčiai buvo nustatę, kad duonos palaiminimas turi būti sakomas pirmiau (*Seder Birkat ha-nehenin*, 10:13). Siekiant išspręsti šį konfliktą, chala pridengiama, kad „nebūtų sugė-

dinta“ tuo, jog ne ji, o vynas laiminamas pirmiau, taip pašventinant šabo dieną. Chalai pridengti tradiciškai naudojami specialūs apdangalai, dažnai išpuošti, kartais su kutais. Bet chala gali būti pridengiama tiesiog atskira staltiesėle.

Visus metus penktadienio vakarais kepama pinta chala, tačiau artėjant žydų Naujiesiems metams, chalos tešla saldinama, dedama razinų, figų, apelsinų žievelių. Apvali chalos forma simbolizuoja metų ciklo ratą, o razinos – žmogaus gyvenimo saldumą ir lengvumą. Žydų bendruomenėse Artimuosiuose Rytuose ir Rytų Europoje teigiama, kad apvali chala simbolizuoja karaliaus karūną. O Alžyro žydai ant chalos iš tešlos lipdo paukštelį, kuris neša svajones į dangų, tiesiai Aukščiausiam į ausį.

Interviu

SKUODO ŽYDUS PRISIMENANT

Istorikai teigia, kad kadaise svarbių prekybinių kelių susikirtimo vietoje buvęs Skuodo (Škud) miestas išaugo ir suklestėjo būtent žydų bendruomenės dėka, kuri čia buvo viena seniausių Lietuvoje. Deja, šiandien, atrodytų, nebėra kam prisiminti bendruomenės narių. Kaip ir kasmet, šiemet jau keturiolikąjį kartą vyko Europos žydų kultūros dienų renginiai, kurių tema „Diaspora ir paveldas. Štetlas“. Ta proga apie Škud štetlą kalbamės su kraštotyrininku, Skuodo Bartuvos progimnazijos direktoriumi Virginijumi Jokšu.

Kokia buvo Skuodo žydų bendruomenė? Internetu galime rasti Skuodo štetlui skirtą puslapį (<http://shtetlshkud.com>), pasakojantį apie sunaikintą bendruomenę, Pranas Šarpanickis dalijasi įžvalgomis apie Skuodo žydus savo tinklaraštyje. Tačiau apskritai neatrodo, kad Skuodo miesto ir apylinkių žydų bendruomenės sulauktų išskirtinio tyrėjų dėmesio. Kaip manote, kodėl?

Žydų bendruomenė tarpukariu buvo gana gausi, vieninga. Vietiniai kitų tautybių gyventojai be jos tiesiog neišsivaizdavo savo gyvenimo pirmosios Lietuvos Respublikos laikais. Žydai savo rankose laikė visą miesto prekybą, gamybą... Šiandien Skuode žydų bendruomenės nebėra. Deja... Išskirtinio tyrėjų dėmesio Skuodo žydų istorija tikrai nesulaukia iki šiol. Labai sunku spręsti, kodėl taip yra atsitikę, – gal tiesiog tokia veikla nėra labai pelninga ir šiais laikais nelabai patraukli jauniems tyrėjams.

Kokia žydų paveldo situacija Skuodo rajone ir Skuodo mieste? Kokius lankytinus objektus, pasakojančius apie Skuodo žydų bendruomenės gyvenimą, išskirtumėte?

Skuode ir Skuodo rajone žydų paveldo nėra gausu, neišliko nė viena iš trijų Skuodo žydų sinagogų, kurios sudegė Antrojo pasaulinio karo metais. Skuode sunyko, pasikeitė, buvo perstatytas ir senasis miesto centras, kuriame virė visas prekybinis gyvenimas, buvo sunaikintos žydų kapinės. Mieste galima aplankyti kapinių vietą, apie žydų gyvenimą liudija ekspozicija Skuodo muziejuje, masinių žydų žudynių vietose yra paminklai, ateities kartoms priminsiantys tragiškus žydų istorijos momentus.

Esate parengęs darbą „Žydai Skuode“. Kas paskatino imtis tokios temos?

Nepavadinčiau to darbu. Turiu surinkęs kraštotyrinę medžiagą apie Skuode gyvenusias tautines mažumas. Pirmiausia gimė studija apie Skuodo latvius, o vėliau – ir apie Skuodo žydų gyvenimą bei veiklą tarpukariu. Kraštotyra domėjausi jau nuo pirmos mokytojo darbo vietos Šiaulių rajono Ginkūnų Sofijos ir Vladimiro Zubovų pagrindinėje mokykloje. Atvykęs gyventi į Skuodą sužinojau apie buvusią gana gausią Skuodo žydų bendruomenę, tad ir kilo mintis pasidomėti šia

tema nuodugniau. Tuo labiau kad, tuometinėmis mano žiniomis, nelabai kas buvo šią temą nagrinėjęs.

Europos žydų kultūros dienų renginiai Skuode nevyko? Kas tai nulėmė? Galbūt tapsite renginio ambasadoriumi ir Skuode Europos žydų kultūros dienų renginys įvyks 2018-aisiais?

Vėlgi sunku spręsti, kodėl žydų kultūros renginiai nepasiekė Skuodo žemės. Gal tiesiog rengėjams nėra į ką atsiremti... Jaučiu, kad Skuodo muziejaus darbuotojos, darbščios istorijos puoselėtojos, tikrai nebūtų atsisakiusios padėti organizuoti renginius Skuode. O kur dar istorijos mokytojai... Aišku, Skuodas labai tuštėja dėl emigracijos. Todėl ir didesni renginiai jį paprasčiausiai aplenkia. Nežinau, ar sugebėčiau atlikti tokias atsakingas pareigas – būti „ambasadoriumi“, kaip Jūs pavadinot, bet dalyvauti organizuojamuose renginiuose niekada neatsisakau...

Esate dalyvavęs tarptautiniame vasaros seminare „Mokymas apie Holokaustą“, lankęsis Izraelyje... Kaip įgytą patirtį pritaikote ugdymo procese? Kaip su mokiniais turime kalbėti apie šią tragediją? Kokią vietą ugdyme užima kraštotyrinė veikla?

Kraštotyrinė veikla ir yra ta veikla, kurioje galima išgirsti gyvą pasakotojo žodį, visai kitokią negu vadovėlių tekstai. Mokiniai apie žydų tautos tragediją mokomi lankant, kiek leidžia galimybės, istorines vietas, gyvai susipažįstant su istorijos paveldu... Deja, šiuo metu mokyklų direktoriai pamokų vesti negali, todėl su mokiniais tiesiogiai bendrauju tik popamokinėje veikloje. O kraštotyrinė veikla mokyklose tikrai dar yra organizuojama, tik reikia ją nukreipti tokia linkme, kad ji tikrai padėtų mokiniams nuodugniau pažinti jų gyvenamosios vietos istoriją.

Kalbėjosi Radvilė Rimgailė-Voicik

Skaitytojams pateikiame darbo „Žydai Skuode“ ištrauką

PRISIMINKIME

Skuodo miesto žydų bendruomenės istorijos fragmentai

...Kaip ir kiekviename Lietuvos mieste ar miestelyje, taip ir Skuode būta gana gausios žydų bendruomenės. Tarpukariu Skuode gyveno apie 4 000 gyventojų, o žydai sudarė apie 30 procentų visų miesto gyventojų. Miesto žydų bendruomenė nebuvo uždara. Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.) laikotarpiu žydų tautybės žmonės atliko svarbų vaidmenį miesto gyvenime. Žydai aktyviai prekiaavo su lietuviais, latviais ir vokiečiais. Jiems priklausė apie 200 įvairių įmonių: maždaug 20 privačių batų dirbtuvių, fabrikų ir krautuvių, dirbtinio rago fabrikėlis, pieninė, kelios verpyklos. Visose šiose įmonėse dirbo apie 170 žmonių. Veronika Gedgaidienė pasakojo, kad tuo metu didžiausia įmonė buvo Iciko

Kano avalynės fabrikas „Kontinent“, kuriame dirbo apie 50 darbininkų. Batai buvo gaminami iš labai geros žaliavos, kurią fabrikos savininkas atsiveždavo daugiausia iš Šiaulių miesto odų gamyklos. Jo fabrike buvo gaminami įvairiausių rūšių ir dydžių batai. Net pats išrankiausias pirkėjas galėjo išsirinkti sau tinkamus. Savo fabrikos gaminius I. Kanas pardudavo ne tik Skuode, bet ir daugelyje kitų Lietuvos miestų bei miestelių. Be I. Kano batų dirbtuvės, mieste batų dirbtuves dar turėjo Pikilderis, Beršteinas, senamiestyje – Mošė Jankelovičius, Mošė Leib Grinblatas. Senojo Skuodo gyventoja Rozalija Baltiejienė (g. 1900 m.) teigė, kad viena batų gamybos dirbtuvė priklausė žydui Veršteinui. Senamiestyje, Laisvės gatvėje, veikė Michaelio Mines avalynės dirbtuvė „Konkurencija“. Aleksas Baltiejus pasakojo, kad Hiršo Gilderio batų fabrikas taip pat buvo nemenkas.

Buvo ir kitų žydų įmonių. Fogelmano dirbtuvėje buvo gaminamos sagos. Broliai Fogelmanai vertėsi ir geležies prekyba, turėjo nemažą geležies dirbinių parduotuvę, miesto ir aplinkinių kaimų gyventojus aprūpindavo labai gerais apkaustais langų rėmams ir durims. Dovydas Mirkes buvo chemikas-vaistinininkas, vadovavo Didžiajai miesto vaistinei, tada vadintai *Didžiąja aptieka*, o centrinei vaistinei (*Centralinei aptiekai*) vadovavo I. Zilberšteinas. Odos apdirbimo įmonę ir gaminių parduotuvę turėjo Špicas.

Skuodo miesto sinagoga

Šventė Ičko Kano batų fabrike, centre – pats savininkas

Skuode veikė ir nedidelis saldinių fabrikėlis. Senamiestyje (Laisvės gatvėje) veikusi vilnų verpykla priklausė Markusui Choicheriui, kuris turėjo dvi verpimo mašinas, dvi „knatines“, stakles su elektriniais varikliais. Kiti žydai užsiimdavo paviene privačia veikla – Joselis Faivušas buvo javų, linų ir miško žaliavos pirklys, Solomonas Kohenas vertėsi prekyba, Valerijonas Kubilovičius išlaikė restoraną, Jankelis Segalis buvo pirklys, Efroimas Segalis turėjo žyginį arklių stotį, Leibas Zelikmanas supirkinėjo javus, Abraomas Mošė Urdangas prekiaavo, Judelmanas buvo ekspeditorius, Ochmunas turėjo kailių dirbtuvę.

Dauguma to meto Skuode buvusių parduotuvių buvo žydų nuosavybė. Jos stovėjo pačiame miesto centre, buvo prekiaujama įvairiomis smulkiais prekėmis, mėsos parduotuvės priklausė Zargėvičiui. Vienas stambesnių parduotuvių tinklo savininkų buvo Davidovas, kuris parduodavo geras raštinei būtinas prekes. Senamiestyje didelę mišrių prekių parduotuvę turėjo Mejeris. Miesto centre parduotuvę turėjo Abraomas Faktoras. Krautuvėse prekiaudavo patys jų savininkai, padedami šeimos narių arba samdytų pagalbininkų. Didžiausius prekių sandėlius Skuode turėjo Elmanas. Iš jo sandėlių prekes imdavo mažesnių krautuvėlių laikytojai, neturėję galimybių patys atsivežti prekių iš kitur. Nepriklausomoje Lietuvoje prekės į Skuodą atkeliaudavo iš Plungės, Klaipėdos, Šiaulių, Kauno. Skuode veikė D. Davido knygynas. Visi Skuodo miesto ir aplinkinių kaimų gyventojai gerai žinojo garsų gydytoją Fugelmaną, gydytojus Levą ir Karštatą.

Tarpukariu Skuode veikė keletas žydų sporto organizacijų, žydų futbolo komanda. 1924 m. buvo įkurtas sporto organizacijos „Maccabi“ filialas. Veikė įvairios žydų kultūros draugijos. Apie 1919 m. Skuode buvo įkurta jidiš keturklasis mokykla. Joje dirbo 5 mokytojai, naujai mokyklai statyti lėšų nebuvo skirta, nes privačių mokyklų statybų Lietuvos valstybė nefinansavo. Mokyklai vadovavo daktaras Karštat, vėliau – M. Fogelmanas. Yra žinoma, kad mokykla neišsilaikė, nes dėl įsiskolinimų buvo uždaryta. 1922 m. atidaryta nauja žydų pradinė mokykla su dėstoma hebrajų

kalba. Vėliau Skuode pradėjo veikti ir žydų vidurinė mokykla, išlaikoma žydų bendruomenės, 1923 m. joje mokėsi apie 70 mokinių. Žydų vaikai, baigę mokyklą, mokslą tęsė Skuodo lietuviškoje progimnazijoje.

Žydai taip pat turėjo savo maldos namus. Kaip pasakoją vyresnieji Skuodo miesto gyventojai Juozas Gadeikis ir Pulkerija Gadeikienė, Skuode buvo dvi (kai kurių šaltinių tvirtinimu – netgi trys) sinagogos. Kiti jas vadino „šulėmis“. Viena sinagoga buvo dabartinėje Jono Basanavičiaus gatvėje, antroji buvo senamiestyje, dabartinėje Simono Daukanto gatvėje, o trečiosios buvimo vieta nėra tiksliai žinoma. Manoma, kad ji taip pat buvo senamiestyje, Laisvės gatvėje. Visos jos buvo medinės ir per Antrąjį pasaulinį karą sudegė. Gadeikiai pasakojo, kad į „šulę“ eidavo tik vyrai.

Žydų kapinės yra senamiestyje prie Bartuvos upės, dabartinėje Salomėjos Nėries gatvėje (tuomet – visiškame miesto pakraštyje). Iš gatvės pusės kapinės buvo aptvertos ilga, aukšta ir aklina tvora. Nuo upės pusės tvoros nebuvo. Pokario laikotarpiu senosios žydų kapinės buvo apleistos, neprižiūrimos. Apie 1971–1972 m. buvo nutarta žydų kapines išardyti, jas visai sunaikinti, išniekinti. Kalbinti gyventojai teigė, kad ardymo darbus vykdė Skuodo melioracijos statybos valdyba (MSV). Žydų kapinių paminklai buvo stumiami buldozeriais Bartuvos upės slėnio link. Jų teigimu, antkapiniai paminklai ir dabar dar turėtų būti toje vietoje, nes dauguma yra užversiti žemėmis. Dalis suniokotų žydų antkapių buvo panaudota mūrijant akmenines tvoras prie naujai pastatytų mūrinių namų. Sunaikintų kapinių vietoje vietinė sovietų valdžia XX a. 8–9 dešimtmetyje organizuodavo įvairias šventes, gegužines, žmonės šoko, dainavo, linksminosi, degino laužus... Atgimimo laikotarpiu buvo iškasti kai kurie paminklai ir jų išlikusios dalys ir įmūryti į nedidelį žydų kapinių atminimo paminklą, primenantį, kad šioje vietoje – žydų kapinės. 1994 metais prie buvusių žydų kapinių buvo pastatytas atminimo akmuo, buvusi kapinių teritorija iš gatvės pusės buvo aptverta dekoratyvine tvora. Bet tai nėra išeitis. Tai yra per daug menkas prisiminimas suniokotam Skuodo žydų bendruomenės istorijos, religijos, kultūros paminklui.

Virginijus Jokšas,

Skuodo Bartuvos progimnazijos direktorius, istorijos mokytojas

H. Gilderio avalynės fabriko darbuotojai prie pastato

BUNDO 120 METŲ JUBILIEJUS

(1897–2017)

*Plieninio bundisto raudoni karšti marškinėliai,
Pas žilą Bergelsoną skubantis mėlynas mokinys,
Ir jidiš kalba – qžuolo lapų vainikas
Ant šventiška kasdienių vartų miestan.*

*(Moišė Kulbakas. Ištrauka iš poemos „Vilnius“.
Vertė Alfonsas Bukontas)*

Nuo XVIII a. Vilnius keletą šimtmečių darė įtaką pačiuose atokiausiuose kraštuose gyvenančių žydų gyvenimui; ši Lietuvos Jeruzalės savotiška įtaka įvairiose srityse akivaizdi ir šiandien. Vilnius – pasaulinis religinio (rabinistinio judaizmo) ir pasaulietinio švietimo centras.

XIX a. antrojoje pusėje Vilnius tapo aukščiausią klestėjimą pasiekusios žydų kultūros hebrajų ir jidiš kalbomis Jeruzalė. Nuo XIX a. pabaigos Vilnius – vienas iš žydų darbininkų ir nacionalinio judėjimo centrų. 1892–1895 m. čia tremtyje gyveno Julijus Martovas (Julijus Cederbaumas) – būsimas Rusijos socialdemokratų (menševikų) lyderis. Jo kalba „Lūžis žydų darbininkų judėjimo istorijoje“ per žydų darbininkų susirinkimą, paskelbta 1895 m., Arkadi Kremer brošiūra „Ob agitacii“ (rus. „Apie agitaciją“), taip pat Samuel Gozhansky, Abraham Mutnik ir kitų straipsniai bei kalbos suteikė naują kryptį Vilniaus žydų darbininkų judėjimui. Būtent jie padėjo pagrindus

Namas Vilniuje, kuriame buvo įkurtas Bundas

Bundo – autonominės žydų darbininkų socialdemokratinės organizacijos – sukūrimui.

Lietuvos Jeruzalė (*Jerušalaim de Lita*, Vilnius) – Bundo (Visuotinės Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos žydų darbininkų sąjungos, jidiš kalba – *Algemeiner idišer arbeiter bund in Lite, Poiln un Rusland*) lopšys. Dažnai velionis prof. filosofijos daktaras Leonidas Donskis savo paskaitose minėjo, kad utopija gali gimti nemažuose miestuose, kur daug bendraminčių, bet ne kaimuose ir vienkiemiuose. Tokia utopija kaip Bundas ir gimė Vilniuje.

Bundas – žydų socialdemokratų partija, veikusi Rytų Europoje nuo XIX amžiaus 10-ojo dešimtmečio iki XX amžiaus 6-ojo dešimtmečio. Bundas buvo kairioji socialistinė partija, pasisakiusi už pažengusią demokratiją ir gamybos priemonių suvisuomeninimą, puoselėjusi demokratinio marksizmo tradicijas. Bundas gynė Rytų Europos žydų nacionalinę ir kultūrinę autonomiją, pasaulietinės švietimo sistemos sukūrimą, palaikė kultūros jidiš kalba plėtrą. Bundo nariai tikėjo, kad dėl to žydai nesiasimiliuos ir išlaikys savo kultūrinį išskirtinumą. Bundas buvo antireliginė ir antisisionistinė partija ir pasisakė prieš žydų emigraciją į Palestiną. Ji iškėlė keturis pagrindinius principus: socializmas, sekuliarizmas, jidišizmas ir *doikaitas*. Žodis „doikait“ reiškia prisirišimą prie gyvenamosios vietos, jį iliustruoja bundistų lozungas „Mūsų šalis yra ten, kur mes gyvename.“

Bundas buvo įsteigtas nelegaliame suvažiavime Vilniuje, dalyvaujant trylikai delegatų (iš jų 8 – darbininkai), buvo išrinktas Centrinis komitetas, kurį sudarė trys atstovai: A. Kremer, A. Mutnik ir Mendl Levinson (Vladimir Kos-

Bundistai tremtyje Jakutske, 1904 metai

Plakatas skelbia Bundo (Žydų socialistų partijos) susirinkimą

sovskii). 1897 m. spalį Bundas įėjo į Rusijos socialdemokratų darbininkų partijos (RSDDP) sudėtį; 1-ajame (steigiamajame) RSDDP suvažiavime Minske 1898 m. trys iš devynių delegatų buvo bundistai. Bundas įėjo į rusų partiją kaip autonominė dalis, ir A. Kremer buvo išrinktas jos Centrinio komiteto nariu.

Be steigiamojo, dar įvyko šie suvažiavimai: antrasis suvažiavimas – 1898 metų spalį Kaune; trečiasis – 1899 metų gruodį Kaune; ketvirtasis – 1901 metų gegužę Baltstogėje; penktasis – 1903

metų birželį Ciuriche; šeštasis – 1905 metų spalį–lapkritį Ciuriche; septintasis – 1906 metų rugpjūtį–rugsėį Lemberge (Lvove); aštuntasis – 1917 metų gruodį Petrograde.

Bundo atstovai ne kartą ginčijosi su RSDDP vadovybe dėl žydų kultūrinės ir nacionalinės autonomijos klausimų. Bundas reikalavo, kad RSDDP pripažintų jį vieninteliu žydų darbininkų atstovu pagal nacionalinį (o ne teritorinį) principą, nes, skirtingai nei kitos Rusijos imperijos tautos, žydai nebuvo sukoncentruoti vienoje teritorijoje, kurioje jie sudarytų tautinę daugumą. RSDDP organizacijos buvo sudarytos pagal teritorinį principą ir jungė visus partijos narius, gyvenusius tame rajone, neatsižvelgiant į jų tautybę. Bundas gi pabrėžė būtinumą sukurti atskiras vietines organizacijas partijos nariams – žydams. XX a. pradžioje šie nesutarimai taip paūmėjo, kad Bundas 1903 m. paliko RSDDP (grįžo 1906 m.); Leninas ir kiti RSDDP vadai stojo į ideologinę kovą su Bundo pozicija.

Cukunft būrys prie Varšuvos geto griuvėsių

Bundistų sporto stovykla netoli Vilniaus, 1928 metai

1921 m. kovą Rusijos teritorijoje Bundas likvidavosi, dalis narių buvo priimta į RKP. XX a. 3–5 dešimtmetį SSRS bolševikų teroro metu daugelis Bundo narių ir vadovų buvo represuoti ir nužudyti. Rytų Europoje – Lenkijoje, Rumunijoje, Lietuvoje, Latvijoje – partijos – Bundo įpėdinės – ir toliau veikė iki Antrojo pasaulinio karo. Bundo lyderiai Lenkijoje Victor Alter ir Henryk Ehrlich 1939 m. evakavosi į SSRS, buvo suimti NKVD ir nužudyti. Bundo veikla Lenkijoje tęsėsi iki 1948 metų, iki organizacija buvo likviduota prostalininės komunistinės valdžios. 1947 metais Briuselyje įvyko 1-oji tarptautinė Bundo konferencija. Po Socialistų internacionalo atkūrimo 1951 metais Bundas (*International Jewish Labor Bund*) buvo priimtas kaip partija ir tapo Internacionalo nare. 1951 metais buvo

Bundo trisdešimtmečio minėjimas Varšuvoje. Noah Portnoy (stovi), Bundo centrinio komiteto pirmininkas, kartu su kitais Bundo lyderiais partijos trisdešimtmečio minėjime, Varšuva. Sėdi iš dešinės: Joseph Chmurner, Meir Wasser, Sarah Schweber, Henryk Ehrlich, Victor Alter (gale) ir Beinisch Michalewicz. *YIVO nuotr.*

įkurtas Bundo skyrius Izraelyje ir žurnalas „Lebns Fragn“, leistas iki 2014 metų. 1955 metais Bundas iš dalies atsisakė antisizionistinių pažiūrų, pripažinęs Izraelio sukūrimą svarbiu žydų tautos gyvenimo įvykiu.

Bundas žuvo Holokausto liepsnose kartu su šešiais milijonais Europos žydų, socialistų, ateistų ir pamaldžių gyventojų, dešiniųjų ir kairiųjų, nacionalistų ir asimiliuotojų. Sionistas Mordechai Anielewicz ir bundistas Abraham Blum kartu žuvo sukilusio Varšuvos geto komandiniame bunkeryje. Bundistas Marek Edelman, sukilėlių vado pavaduotojas, vėliau sakė: „Žydų šalis buvo tarp Vyslos ir Dniepro. Nei Amerikoje, nei Prancūzijoje, nei Anglijoje nesugebėta sukurti žydų kultūros. Kodėl? Kas yra tauta? Tauta – tai žmonės, kurie kartu kuria kultūrą ir progresą. Nėra būtina, kad jie turėtų bendrą ideologiją arba religiją. Penki milijonai žydų nuo Odesos iki Varšuvos turėjo

vieną bendrą kultūrą, netgi vienodas ekonomines sąlygas. Dabar nieko nebeliko.“

Istorikas Abraham Noverstern iš Jeruzalės universiteto polemizuodamas atkreipia dėmesį į tai, kad „Bundo nesėkmės priežastis buvo pati utopija. Kas užtikrins žydų tautos savito egzistavimo tęstinumą šviesioje socialistinėje ateityje, kai visi lygūs? Bundas irgi buvo kuriamas katastrofų pagrindu. Kol Lenkijoje egzistavo antisemitizmas ir socialinė priespauda, Bundas buvo reikalingas kovai. Jeigu padarytume prielaidą, kad Lenkija vystytųsi kaip Vakarų Europos šalis, tai laikui bėgant ji apsivalytų nuo antisemitizmo užkrato, ten susikurtų liberali visuomenė, ir žydams atsivertų visos durys, kaip tai vyksta visose laisvose šalyse.“ Abraham Noverstern, pats kilęs iš bundistų šeimos, mano, kad teisybė gerokai sudėtingesnė: „Tai, kad Bundas buvo sunaikintas Holokausto metu, – tik pusė tiesos.

Plakatas „Algemeiner idišer arbeiter bund“ iš Dvinsko (Daugpilio), Latvija, 1931 m.

Daugelis bundistų išvažiavo į Ameriką ir kitas Holokausto nepalietas vietas. Tačiau ir ten Bundas nesugebėjo išsilaikyti ilgiau, nei vienos kartos gyvenimas.“ Bundo nariai visų pirma kalbėjo socializmo kalba, ir tik paskui – jidiš. Socialistinis internacionalizmas jiems buvo svarbesnis už jų žydiškumą.

1931 m. Kijeve Mošė Beregovskij įrašė liaudies dainą, dainuojamą dažytojo T. Lakhman, kuri labai taikliai atspindi Bundo veiklos programą:

*Ak jūs, kvaili maži sionistai,
Su savo utopiniu mąstymu.
Geriau eitumėt į fabrikus
Ir suprastumėt darbininkų realybę.
Jūs norit išvežti mus į Jeruzalę,
Kad galėtume mirti kaip tauta.
Mes geriau liksim diasporoje
Ir kovosim už išsivadavimą.*

Parengė Gėrsonas Taicas

Lietuvoje pirmą kartą – „Sugiharos savaitė“

Kaune rugsėjo 2–8 d. pirmą kartą vyko „Sugiharos savaitė“ – renginių ciklas, skirtas įamžinti japonų diplomato Chiune Sugiharos atminimą. 1939–1940 m. reziduodamas Kaune, jis kartu su olandų konsulu Jan Zvartendijk išdavė vadinamąsias „vizas gyvenimui“, išgelbėjusias apie 6 000 žydų gyvybes. Tarp jų buvo nemažai ješivų studentų ir sionistų, pasitraukusių iš Lenkijos. Per šešias savaites Japonijos konsulas pabėgėliams išdavė 2 000 vizų: dirbdamas po 18 valandų kasdien išrašydavo 200–250 tranzitinių vizų. Prisiminiuose Ch. Sugihara rašė, kad jis negalėjęs leisti mirti žmonėms, kurie atėjo pas jį su mirties šešėliu veide.

„Sugiharos savaitėje“ lietuvių, japonų ir žydų tautų menininkai atliko bendrus kūrybinius projektus, o mokslininkai diskutavo apie to meto įvykius autentiškose Kauno erdvėse“, – sakė vieno iš organizatorių, Vytauto Didžiojo universiteto Azijos studijų centro, vadovas dr. Aurelijus Zykas.

Kaip reta kuri pasaulio tauta savo tradicijas ir istorinę atmintį puoselėjantys japonai prisidėjo prie namo, kuriame Ch. Sugihara rezidavo, res-

tauravimo. Darbų ėmėsi į Lietuvą drauge su oficialiais Japonijos asmenimis atvykusi „Tokon International“ dažytojų grupė. „Esame paprasti dažytojai, bet jaučiame Chiunės dvasią. Dažai turi atgimimo reikšmę, tad kartu su kauniečiais dažydami šiuos namus sutvirtinsime ryšį ir iš naujo atgaivinsime Sugiharos širdyje gyvusį tikėjimą, kad kiekvienas žmogus turi teisę į laimę“, – sakė kompanijos „Tokon International“ valdybos pirmininkas Keiichi Yasuda.

Japonai, net ir turėdami labai nedaug laiko pasisvečiuoti Kaune, vis tiek užsuka į Ch. Sugiharos namus. Jiems ši asmenybė – ryškus Japonų samurajų kultūros pavyzdys. 2000-aisiais pradėję veikti Sugiharos namai – privatus muziejus. Viešoji įstaiga „Sugiharos fondas – diplomatai už gyvybę“ įkurta 1999 m. gruodžio mėnesį Lietuvos ir Belgijos intelektualų ir verslininkų – prof. Egidijaus Aleksandravičiaus, politiko ir verslininko Ramūno Garbaravičiaus bei verslininko Freddie Opsomer pastangomis. Fondo iniciatoriai siekė sutelkti intelektualines pastangas ir lėšas tam, kad Lietuvoje būtų įamžintas Japonijos diplomato Chiune Sugiharos atminimas.

„Sugiharos savaitės“ metu kauniečius ir miesto svečius kvietė įvairūs renginiai: kendo turnyras, amatų ir menų mugė, koncertai, viešosios paskaitos, filmų peržiūros, Japonijos amatų dirbtuvės. Vyko mokslinė diskusija apie Ch. Sugiharos atlikto žygdarbio prasmę. Kauno m. savivaldybės Vinco Kudirkos viešojoje bibliotekoje atidaryta menininkės Kotrynos Šešelgytės kurtų japonų liaudies pasakų iliustracijų paroda. Veikė kūrybinės dirbtuvės: Jurgio Dobkevičiaus progimnazijos mokiniai kartu su Gifu regiono Jaocu miestelio mokyklų mokiniais baltus rombo formos aitvarus padabino lietuviškais ir japoniškais žodžiais: „Ačiū“, „Svajonė“, „Laisvė“, „Saulė“, „Taika“, „Sakura“. Pakelti jie nuspalvino rudenišką Kauno dangų.

„Sugiharos savaitės“ renginių organizatoriai: Kauno miesto savivaldybė, Vytauto Didžiojo universiteto Azijos studijų centras, VšĮ „Sugiharos fondas – diplomatai už gyvybę“, Kyūmeikan kendo mokykla, Japonijos ambasada Lietuvos Respublikoje. Pagrindiniai partneriai: salonas „Jaukūs namai“, viešbutis „Hof“, japonistikos centras „Global Japan Office“.

Žmonės, laukiantys vizų. *balticasia.lt nuotr.*

Vilniuje paminėta Lietuvos žydų genocido diena

Rugsėjo 23-iają, minint Lietuvos žydų genocido dieną, Vilniuje, prie Panerių memorialo, įvyko Lietuvos žydų genocido aukų pagerbimo ceremonija, kurioje dalyvavo aukščiausios valstybės pareigūnai, Lietuvos žydų bendruomenės atstovai, užsienio šalių ambasadų Lietuvoje ir valstybinių institucijų atstovai, kiti svečiai.

„Visi kartu liudijame žydų tautos tragediją, kuri yra ir mūsų visos Tautos tragedija. Tai juodžiausias mūsų istorijos puslapis. Turime atvirai ir drąsiai kalbėti apie tai, kad kartu su naciais mūsų vietiniai žmogžudžiai dalyvavo įvykdant šį kraupų nusikaltimą. Mes praradome dalį savo istorijos, dalį Lietuvos identiteto. Tai yra istorinė pamoka mums visiems. Todėl turime padaryti viską, kad tai niekada nepasikartotų“, – kalbėjo premjeras Saulius Skvernelis prie Panerių memorialo.

Šiemet LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė Lietuvos žydų genocido atminimo dienos proga Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi apdovanojo 43 Lietuvos piliečius, kurie per Antrąją pasaulinį karą gelbėjo žydus. Daugumos jų jau nėra tarp gyvųjų, todėl apdovanojimų ceremonijoje dalyvavo Pasaulio Tautų Teisuolių vaikai, anūkai ir proanūkiai, kiti šeimų nariai. LŽB pirmininkė Faina Kukliansky renginio metu kalbėjo: „Vykdymo ar stebėtojo vaidmenį Holokausto metu prisiimti daug kam atrodė natūralus pasirinkimas. Būtent dėl šio pasirinkimo, o tiksliau – moralinio pasidavimo, Lietuva neteko ištisų miestelių – štetlų – su visu jų intelektualiniu potencialu, sužlugdytas Lietuvos kultūrinis, ekonominis centras, sudaužyti ištisų šeimų likimai ir amžiams paveldėtas Katastrofos skausmas ir žydšaudžio kaltė. Žydų gelbėtojai <...> nesuvokė tuometinės situacijos kaip beviltiškos ir neturinčios išeities, <...> o atliko jiems likimo skirtą šventą gyvybės gelbėjimo misiją. <...> Gelbėtojų vardai privalo būti žinomi ir tariaimi, jų atminimas puoselėjamas. Mūsų didvyriai savo darbą jau atliko, dabar Lietuvai metas atlikti savuosius – tikiuosi, kad praėjus kone 14 metų po a. a. Icchoko Mero kreipimosi į Lietuvos vadovus, sulaukus Šimtmečio, sostinę papuoš paminklas, prie kurio Gelbėtojų vardus tars mūsų vaikai, prie kurio pasimelsti galės išgelbėtieji ir jų palikuonys. Paminklas, kuris bus tik nedidelis simbolis mūsų amžinojo dėkingumo. Žydų tautos dėkingumo už dovanotą gyvenimą, lietuvių – už išgelbėtą garbę.“

Dar 2010 m. Vilniaus Gaono žydų muziejuje prof. Saulius Sužiedėlis skaitė paskaitą apie genocidą XX a. Tą dieną išsakytos mintys neprarado aktualumo ir šiandien. Anot jo, būtina užmiršti visas dvigubo genocido teorijas, kuriomis bandoma įteigti, kad esą žydai komunistai represavo lietuvius per pirmąją sovietų okupaciją, todėl genocidas jiems buvo lyg ir atskakas už skriaudas. Pasak profesoriaus, iki 1941 m. gruodžio mėnesio buvo sunaikinta apie 140 tūkst. žydų, kurių 118 tūkst. buvo Lietuvos piliečiai. Buvo sušaudyta 3–5 tūkstančiai komunizmu apkaltintų lietuvių.

Profesorius taip pat citavo 1941 m. birželio 17 d. nacių karinį įsakymą, kuriame teigiama, kad vokiečių kariai neturėtų trukdyti vietinių gyventojų „pastangoms apsivalyti“ nuo komunistų ir žydų. „Naujai užimamuose kraštuose negalima trukdyti prieš komunistus ir žydus nusiteikusių gyventojų pastangoms apsivalyti. Priešingai, jas reikia inicijuoti, tiesa, nepastebimai, o prireikus nukreipti teisinga linkme, bet taip, kad vietos savisaugos būriai vėliau negalėtų remtis nurodymais ar paskelbtais politiniais tikslais. Iš pradžių reikia vengti sudarinėti nuolatinčius iš centro valdomus savisaugos būrius. Vietoje jų tikslinga skatinti vietinius liaudies rengiamus pogromus, kaip nurodyta anksčiau“, – rašoma minimame įsakyme.

LIETUVOS SINAGOGOS

Gerardo Bagdonavičiaus piešiniuose

LŽB tradicinis kalendorius šiemet skirtas 2017 m. Europos žydų kultūros dienos temai – *Diaspora ir paveldas. Štetlas*. Štetlais vadinami Vidurio ir Rytų Europos miesteliai, kuriuose iki Holokausto didelę dalį gyventojų sudarė žydai. Štetlo religinio, politinio, socialinio, ekonominio, kultūrinio gyvenimo centras – sinagoga, žydų religinių susirinkimų ir Toros studijų vieta.

Lietuvos teritorijoje iš buvusių kelių šimtų sinagogų išliko vos kelios dešimtys, o juk vien Vilniuje iki Holokausto jų buvo daugiau nei šimtas. Į Kultūros vertybių registrą šiuo metu įtrauktos 44 sinagogos ir jų kompleksai. Daugelis sinagogų išnyko be pėdsakų, nežinia net kaip jos atrodė. Todėl ypatingą dokumentinę vertę įgyja šiame kalendoriuje publikuojami Gerardo Bagdonavičiaus etnografinių ekspedicijų metu sukurti tarpukario Lietuvos sinagogų piešiniai.

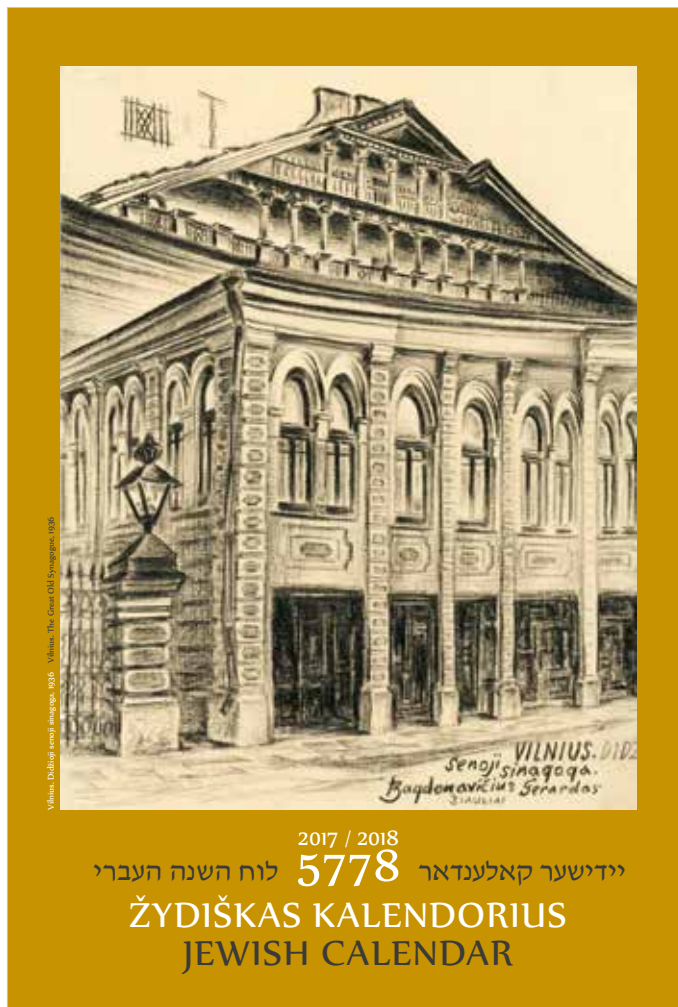
Gerardas Bagdonavičius (1901–1986) – dailininkas, grafikas, tapytojas, scenografas, iliustruotojas, fotografas, pedagogas, vienas pirmųjų Lietuvos dizainerių. Jo palikimas – daugiau nei 4 tūkst. kūrinių – saugomas vienuolikoje Lietuvos muziejų, o didžiausia kolekcija – Šiaulių „Aušros“ muziejuje (šiai kolekcijai priklauso ir kalendoriaus iliustracijos). Neatsiejamą G. Bagdonavičiaus ryšį su žydų kultūra atspindi ir menininko savireklamos atvirlaiškis, išspausdintas lietuvių ir jidiš kalbomis.

Iš kalendoriuje pristatomų tebestovi vos dvi sinagogos: Šiaulių senoji medinė sinagoga, statyta Chaimo Frenkelio, ir Pakruojo. Pastaroji priklauso LŽB ir panaudos sutartimi yra perduota Pakruojo rajono savivaldybei. 2017 m. pavasarį po kelerius metus trukusio kruopštaus restauravimo Pakruojo sinagoga – pirmoji restauruota po

Holokausto medinė sinagoga Lietuvoje – atidaryta lankytojams. Medinės sinagogos – unikalūs Lietuvos kultūros paveldas, čia jų išlikę daugiau nei 15, o kitur Europoje – vos kelios.

Per pastarąjį dešimtmetį sėkmingai prikeltos naujam gyvenimui Joniškio, Kėdainių, Marijampolės sinagogos, 2017 m. vykdomi paveldo tvarkybos darbai dar trijose bendruomenei priklausančiose sinagogose: Vilniaus choralinėje *Taharat Ha Kodesh* sinagogoje (vienoje iš dviejų Lietuvoje veikiančių sinagogų), Zavelio Persakovičiaus Germaize sinagogoje Vilniuje, Gėlių gatvėje, bei Kaišiadorių rajono Žiežmarių medinėje sinagogoje. Daugelis sinagogų vis dar kantriai laukia restauratorių, tačiau neprižiūrimų pastatų būklė

kasdien blogėja. Ar suspėsime išsaugoti tai, kas per stebuklą išliko iki mūsų dienų? Atsakomybė už šį unikalų žydų paveldą – Lietuvos kultūros paveldo dalį – tenka ne tik negausiai Lietuvos žydų bendruomenei, bet ir valstybės, savivaldos institucijoms, visiems mums.

VIENAS AMŽIUS IŠ SEPTYNIŲ

Lietuva. Lita. Lite

Rugsėjo 14–29 d. LR Seimo konferencijų salės hole eksponuota LR užsienio reikalų ministerijos (URM) inicijuota kilnojamoji paroda „Vienas amžius iš septynių. Lietuva. Lita. Lite“. Paroda, kuria pateikiamas kitoks žvilgsnis į žydų vietą ir likimą Lietuvoje istorijos vingiuose, pristatyta konferencijos „Diaspora ir paveldas. Štetlas“, skirtos Lietuvos žydų genocido aukų atminimo dienai ir Europos žydų kultūros dienai paminėti, metu.

„Reikšminga, kad paroda, pasakojanti apie Lietuvos žydų gyvenimą XX a., atidaryta čia, Seime. Vėliau ji keliaus į JAV, bus eksponuojama generaliniame konsulate Čikagoje, kur kaip generalinis konsulas reziduoja Mantvydas Bekešius – dvasinis šios parodos iniciatorius. Lietuvos žydų istorija, Lietuvos santykis su praeitimi, kalbant apie Holokaustą ir lietuvių dalyvavimą žudynėse, yra diskusijų ir kontroversijų objektas ne tik Lietuvoje. Neretai nesutarimai šiuo klausimu kliudo žmonėms suartėti su Lietuva. Todėl URM ir inicijavo parodą apie Lietuvos žydus. Neiškreipiant istorijos siekta pateikti svarbių, bet plačiai visuomenei mažai žinomų faktų. Tikimės, kad parodą palankiai įvertins tiek žydai, tiek užsienyje gyvenantys lietuviai. Paroda turėtų būti įdomi net ir nieko apie Lietuvą nežinantiems ar neigiamą nuomonę turintiems, dvejojantiems žiūrovams“, – pristatydamas parodą kalbėjo URM ambasadorius ypatingiems pavedimams Dainius Junevičius. „Norėjosi apibendrinančios, šiuolaikinės Lietuvos balsu kalbančios parodos. Džiaugiamės, kad mūsų ir LŽB vadovybės požiūriai ir nuomonės sutapo, sulaukėme palaikymo ir pritarimo. Mums pasisekė, kad parodos autoriumi sutiko tapti visuomenės veikėjas Pranas Morkus, Lietuvos ir Izraelio draugijos steigimo iniciatorius ir pirmasis pirmininkas ir JUDVI studijos dizainerės Viktorija Sideraitė Alon ir Jūratė Juozėnienė“, – sakė jis.

Eseistas, ne vieno originalaus kultūrinio projekto autorius, visuomenininkas, nemažai nuveikęs gerindamas lietuvių ir lenkų, rusų, žydų santykius Pranas Morkus teigė, kad gavęs pasiūlymą rengti šią parodą nelabai žinojo, kaip, bet siekė į lietuvių ir žydų santykius pažvelgti iš kitos pusės. „Lietuvoje išleista dešimtys istorikų veikalų, tačiau apibendrinančio žvilgsnio į tai, kas įvyko tarp lietuvių ir žydų, o įvyko visa tai XX a., neteko matyti. Visa, kas vyksta viešojoje erdvėje, man primena aptiktą faktą iš 1945 m. žiemos, kai Miunchene Mykolas Kurpavičius aplankė išsigelbėjusių Lietuvos žydų draugiją ir kalbėjosi su Kauno inžinieriumi Leibovičiumi apie galimus bendrus lietuvių ir žydų žygius Lietuvos laisvi-

nimo kelyje. Leibovičius pasakė: *Žinot, kažkas gi įvyko prieš šį jūsų apsilankymą*. Suprasdamas, kad turima omeny masinės žydų žudynės Lietuvos teritorijoje, Kurpavičius pasakė: *Na, matot, čia tokie padugnės, asocialūs asmenys, persirengę komjaunuoliai...* Į tai jam buvo atsakyta: *Ne, žydai mano, kad nusikalto visa lietuvių tauta*. Po metų įvykusi konferencija šiek tiek sušvelnino tą aprėptį: visi visuomenės sluoksniai, bet ne visa tauta dalyvavo žudyme. Tuomet išeivijos vyrai sugalvojo išplatinti anketą, bet ši iniciatyva taip ir nuslopo, nes iš perkeltų asmenų stovyklų žmonės išsiskirstė po visą pasaulį. Gaila, kad šiandien lietuvių ir žydų bendravimas tam tikra prasme vis dar yra užstrigęs ties dviem tos anketos klausimais: *Ką žinote apie lietuvių, gelbėjusių žydus? Kokius žinote žydus, kurie kenkė Lietuvos piliečiams ir Lietuvos valstybei?* Visas istorikų triušas nėra įtraukiamas į bendrąjį svarstymų ratą“. Parodos autorius prisiminė neseniai matytą penkių profesorių diskusiją Lietuvos šimtmečio jubiliejaus tema. „Prisiminta, kaip Lietuvos taryba sunkiai pradėjo žygi Nepriklausomybės link, kalbėta, kad ypač sudėtinga buvo spręsti tautinių mažumų – lenkų, baltarusių, rusų ir *tų pačių žydų* – klausimus. *Tų pačių žydų*. Čia reiktų priminti, kad 1918 m. gruodį Lietuvos sionistų sąjunga išplatino nutarimą prisidėti prie Lietuvos valstybingumo kūrimo. Neginčijamai žydai prisidėjo *de jure* pripažįstant Lietuvą. Ekonomikos, kultūros, sveikatos apsaugos, administracijos sistemos kūrimas – visose šiose srityse – didelis Lietuvos žydų indėlis. Lietuva buvo dvinarė valstybė: kaimai buvo lietuviški, štetlai – žydiški, tai liudija parodoje eksponuojamas žemėlapis. Tą ir norėjau atskleisti. Reikia atsisakyti apgaudinėjimo, perdėto savo praeities gražinimo. Mus nuskriaudžia bandymas pasakyti daugiau apie save, apie savo valstybę. Pagrindinis azartas – pažvelgti iš kitos pusės. Nesiaiškinant, kas kaltas, o kas – ne. Gi viskas aišku, kas kaltas ir kas atsitiko. Kas, be to, dar buvo? Koks ketvirčio milijono žydų indėlis į tarpukario Lietuvos valstybės sutvirtinimą, suklestėjimą?“ – pristatydamas parodą kalbėjo P. Morkus.

Viktorijos Sideraitės Alon nuomone, P. Morkaus sukurtas Parodos tekstas labai poetiškas, galėtų būti pavadintas ode žydų gyvenimui Lietuvos žemėje, kurią jie ilgus šimtmečius vadina savo gimtine – *Lite*. Tekste ne kartą cituojama Moišės Kulbako poema „*Vilne*“ – bene gražiausia iš jidiš kalba sukurto Vilniui skirtų poemų. Šis poetinis tekstas įkvėpė pasirinkti parodos vizualiniam sprendimui poetinę vaizdavimo formą, pilną metaforų, užuominų, semantinės kalbos, artimą poezijos iliustravimo principams. Visos kaligrafiškai sukurtos iliustracijos parodoje – iš hebrajiškais rašmenimis surinktos M. Kulbako poemos „*Vilne*“. Taip vaizdai yra sustiprinami jiems labai tinkamo teksto turiniu ir energetika.

„Iš poemos „*Vilne*“ teksto atsirado ne tik vešlus ažuolas, išaugęs ir tvirtai hebrajiškų rašmenų šaknimis įsikibęs į Lietuvos žemę, bet ir *dvi tautos, kurios šiame žemės lopinėlyje susitiko veidas į veidą ir abiem tas susitikimas tapo lemtingas* (kiekvienoje pusėje – Kulbako poema kalba savąja kalba – lietuvių ir jidiš, o tarp jų – nuolat išliekantis nedūžtantis stiklas), iš Kulbako poemos dygsta ir *nuolat trypiama patvorių žolė, prilyginama nemariai jidiš...* Pasirinkta metaforų kalba – tai ir Vilniaus Gaono išmintis barzdos garbanose, ir dramatiškai nuplėštas tarpukario „Aukso amžiaus“ klestėjimas, ir Kulbako poemos teksto rašmenų „gydanti liūtis“ iš 500 tonų sveriančio kaltės debesies, kuri *permerks ir žmones, ir žemę, kurioje ilsisi nebylūs žuvusieji*“, – pasakojo V. Sideraitė Alon.

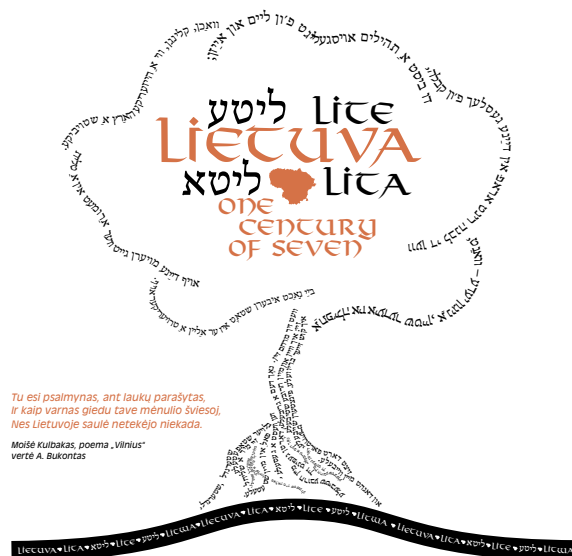
Parodos dizaine kūrėjai siekė įtaigaus vizualinio sprendimo, kuris transliuotų pagrindinę parodos žinią net ir ne skaitant teksto. Erdviniai Toros ritinius primenantys parodos stendai, sunkiai aprėpiami jų gabaritai ir pateikiamos informacijos kiekiai (metaforiškai iliustruojantys žydų istorijos Lietuvoje reikšmę bei tautos sunaikinimo masą), kaligrafinės-poetinės kompozicijos – tai priemonės, kuriomis informacija lankytojiui perteikiama „emociniais kanalais“. Tam pasitelktos ir iliustruojančios tekstą įtaigios nuotraukos, ypač taikliai parinktos, susidėliojančios į kinematografines sekas, neaiškinant atskirai kiekvienos jų, nes nuotraukos čia perteikia emocinį turinį, kaip reiškinį. „Tiesiog reikia žiūrėti parodą atvira širdimi ir leisti sau pajusti tuos emocinius/semantinius kodus, slypinčius jos vaizduose. Naudoti ženklai yra bendražmogiški, tikėtina, kad jie pasieks daugumos parodos lankytojų širdis“, – kalbėjo V. Sideraitė Alon.

Skaitydamas poetinį tekstą parodos lankytojas ras daugybę užuominų į žinomas žydų istorijos Lietuvoje detales, kiek tų užuominų bus suprasta priklausys nuo jo pasirengimo ir turimų žinių šioje srityje, tačiau pagrindinė parodos siunčiama žinia nė kiek nenukentės, jei ir ne viskas

Kitoks žvilgsnis į žydų vietą ir likimą Lietuvoje istorijos vingiuose

VIENAS AMŽIUS IŠ SEPTYNIŲ Lietuva.Lita.Lite

Kilnojamoji paroda skirta eksponuoti Lietuvos Respublikos ambasadose užsienyje

Tu esi psalmynas, ant laukų parašytas,
ir kaip varnas giedu tave mėnulio šviesoje,
Nes Lietuvoje saulė netekėjo niekada.

Moišė Kulbakas, poema „Vilnius“
vertė A. Bukontas

Rengėjai: Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija • Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenė
Kūrėjai: autorius Pranas Morkus • dizaino studija JUDVI • vertėja Olga Lempert • redaktorė Skirma Kondratas • spauda DABAexpo **Partneriai:** Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus • Lietuvos centrinis valstybės archyvas • Lietuvos valstybės istorijos archyvas • Kauno regioninis valstybės archyvas • M. Mažvydo nacionalinė biblioteka • Lietuvos nacionalinis muziejus

Parodos tekstų autoriaus Prano Morkaus žodžiais tariant, *nekalnų aukų agonija trunka dešimtmečių dešimtmečius ir tuo metu galioja atvirkštinės perspektyvos dėsnis: juo giliau grims kapavietės, tuo gyviau iš albumų žiūrės neįvardintų vaikų, vyrų, moterų veidai, kvies įsižiūrėti, pabūti su jais, pabūti jais.*

bus suprasta. Detalės yra svarbios, tačiau norint suprasti parodą nėra būtina nuosekliai perskaityti visą tekstą iki galo ir įsigilinti į visas smulkmenas.

Autoriai neabejoja, kad atsiras ir tokių parodos lankytojų, kurie ne tik nuosekliai perskaitys tekstą, bet ir suvoks parodoje slypinčius semantinius kodus ir gal net įžvelgs joje papildomų prasmų ir sluoksnių, kurie susikūrė tarsi savaime: „kai dirbama iš širdies, kaip ir buvo kuriama ši paroda, kūrinys neretai iškyla papildomos potekstės, apie kurias autoriai net nemąsto. Tai ir yra tikrasis kūrybos stebuklas“.

Parengė Radvilė Rimgailė-Voicik

TELŠIAI – TOROS KARALYSTĖ

Babilono Talmudas traktatas „Atsiskyrėlis“

Telšių ješivai dovanotų knygų lipdukai, kuriuose – dovanotojo vardas bei data

Knygos pavadinimas: Babilono Talmudas traktatas „Atsiskyrėlis“
מסכת נזיר מן תלמוד בבלי

Leidimo vieta: Berlynas, Julijas Zitenfeldo leidykla, 1863

Antspaudas: Didžiosios Telšių ješivos biblioteka, Nr. 1279

Telšių ješiva, įsteigta 1875 m., greitai tapo vienu pagrindinių Lietuvos mokyklos centru. Nuo 1883 m., kai jai ėmė vadovauti Eliezeris Gordonas (1841–1910), kartu vykdęs miesto rabino pareigas, ješiva vadinta Didžiąja, o jos šlovė peržengė Lietuvos ribas, ir tarp studentų atsirado net jaunuolių iš JAV. Štai vieno jų, iš Baltimorės kilusio Mordechajaus Gifterio, pirmi išspūdžiai iš Telšių: *Ižen-*

giau į studijų namus ir tiesiog pamačiau Torą! 500 vaikinių sėdėjo ir mokėsi... Lietuvoje Tora buvo matoma, nes Tora užpildė visą gyvenimą. <...> Telšiai buvo Toros karalystė, visiškai pavaldi ješivai. <...> Žydų banko politika, mergaičių mokykla „Yavne“ administravimas, vasaros stovykla nepasiturintiems vaikams... Net ir žydų ligoninė buvo pastatyta ir veikė pagal ješivos vadovo nurodymus. Žydai diasporoje gyvena fragmentuotoje visuomenėje, tačiau Telšiai pakluso tik Toros įstatymui. <...> Būti Telšių teritorijoje jau reiškė būti Toros studijų namuose, nes visas miesto gyvenimas buvo nulemtas ješivos mokymo.“

XIX a. pab. – XX a. pr. ješivoje mokėsi iki 350 studentų iš Lietuvos ir kitų kraštų.

Didžiosios Telšių ješivos studijų procesas buvo orientuotas į akademinį žinių gilinimą. Tiek pagrindinė ješiva, tiek jos parengiamasis skyrius, kuriame mokėsi paaugliai, sukaupė turtingas bibliotekas. Po rabino E. Gordono mirties ješivai vadovavęs rabinas Juozapas Leibas Blochas (1860–1930) ir jo sūnus Elisas Mejeris (1895–1955) turėjo asmenines knygų kolekcijas, sudarytas iš rabinistinės ir mokslinės judaizmo literatūros. Nemaža ješivos ir jos vadovų bibliotekų dalis šiandien saugoma Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, kuriai šiuos lobius perdavė Telšių kraštyros muziejus (dab. Žemaičių muziejus „Alka“), surinkęs juos po karo, nunešusio ješivos studentų ir jos paskutinio vadovo – rabino Abraomo Izaoko Blocho (1891–1941) – gyvybes. Tiesa, ješiva buvo uždaryta dar 1940 m. įsiviešpatavus sovietiniam režimui, tačiau likę studentai stengėsi tęsti mokslą, nors ir nelegaliai.

Telšių ješivos studentų ir dėstytojų, sugebėjusių išvažiuoti iš Lietuvos į JAV ir išsigelbėti nuo Holokausto, iniciatyva Klivlande 1941 m., vadovaujant E.M. Blochui, buvo įkurta „Telšių ješiva“. 1971 m. jos vadovu tapo tas pats M. Gifteris, kuriam tarpukariu teko studijuoti Didžiojoje Telšių ješivoje, padariusioje jam neišdildomą įspūdį visam gyvenimui.

Lara Lempertienė,
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Judaikos centras

Kaune atidaryta mikvė

Kauno žydų centro iniciatyva Kauno senamiestyje po daugiau negu 75-erių metų pertraukos buvo įrengta ir neseniai atidaryta mikvė, kuri įrengta prižiūrint vienam geriausių šios srities ekspertų rabinui Gedalia Olshtein. Prabangiai atrodanti mikvė pirmiausia skirta Kaune besimokančių Izraelio studentų bendruomenei, bet ją galės naudoti ir visos Lietuvos žydų moterys. Mikvės atidarymo ceremoniją pritvirtindamas mezuzą prie įėjimo pradėjo Kauno žydų centro įkūrėjas ir globėjas Viljamas Šternas. Į šventę atvyko garbingi svečiai iš viso pasaulio, buvo pakviesti ir Kauno žydų bendruomenės, kurią su Kauno žydų centru sieja seni bičiuliški ryšiai, atstovai. Iškilmingam renginiui vadovavo šeštus metus Kaune gyvenantis rabinas Moshe Sheinfeld su žmona Racheli, ant jų pečių gulė ir visi mikvės įrengimo rūpesčiai. Mikvės projektą ir darbų eigą prižiūrėjo Kęstutis Urniežius. V. Šternas dėkojo Džozel ir Albert Aflalo vadovaujamam Matanel-Chulija fondui, be kurio paramos šis projektas nebūtų įgyvendintas.

Vilnius action: Zavelio sinagogos atgimimas

Sutelkta jaunų dizainerių iš skirtingų šalių komanda siekia išspręsti keletą svarbių klausimų, susijusių su Zavlo Kloyz (Zavelio sinagogos) pastato atgimimu XXI a. Vilniuje. Gėlių gatvėje sinagoga pastatyta 1817 m., kai turtingas prekybininkas ir filantropas Šmuelis Zavelis, Pesacho Germaizo sūnus, visiems žinomas kaip rabinas Zavelis, pirmiausiai įkūrė maldos namus mediniame pastate. Kai šis pastatas sudegė, savininkai padovanojo sinagogą tikintiesiems, kurie pažadėjo pastatyti „maldos namus su kloyzu“, sinagogą su „uždaru“ centru nuolatinėms maldoms ir studijoms. Zavelio sinagoga netrukus užėmė svarbią vietą tarp Vilniaus sinagogų. Ji buvo atnaujinta ir išplėsta 1892-93, 1896 m. 1916 m. buvo 120 nuolatinių tikinčiųjų, kurie ten meldavosi, kloyz turėjo namą Sodų gatvėje 5, kuris kaupė pajamas sinagogai išlaikyti. 1921 m. Khaykl Lunski (1881-1942(3)) pavadino ją „viena didžiausių ir svarbiausių“ Vilniuje. Sinagoga veikė iki 1940 m. Po Antrojo pasaulinio karo čia buvo sandėliai, butai ir kepykla. Nuo 1990 m. pastatas stovėjo apleistas. Restauruota sinagoga greičiausiai suvaidins žydų gyvenime svarbų tęstinumo vaidmenį, tačiau jos ateities funkcija dar atskirai aiški.

Kaip sudėlioti kultūros, tradicijos, paveldo, religijos, tapatybės ir istorijos kryptis į šiuolaikinio gyvenimo struktūrą? Spalio 1 d. įvykusiame pristatyme pateiktos idėjos, asociacijos ir pasiūlymai, yra susiję su pastato istorija ir žydų gyvenimu Lietuvoje.

Vilniaus pagarbos ženklas – žydų antkapiai sugražinami į kapinių teritoriją

Spalio viduryje į Olandų kapinių teritoriją išvežami daugiau nei 1 000 tonų žydų paminklinių akmenų fragmentų, iš sovietmečiu sunaikintų istorinių Olandų ir Šnipiškųjų žydų kapinių, išmontuotų iš įvairių sostinės objektų, pranešė Vilniaus miesto savivaldybė. 2016 m. Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas atliko Vilniaus mieste demontuotų antkapinių paminklų fragmentų iš įvairių miesto vietų istorinius tyrimus. Ištirta 2 407 fragmentai, iš kurių 324-iuose aptikta rašmenų, dauguma jų – hebrajų kalba. Visus fragmentus rekomenduojama laikyti ir eksponuoti autentiškoje jų aplinkoje – žydų kapinių teritorijoje.

„Šių laikų Vilnius turi deramai įvertinti, atminti ir pagerbti miesto ir jo miestiečių istoriją. Milžiniško kiekio antkapių sugražinimas į istorines ir sakralines vietas rodo vilniečių pagarbą žydų bendruomenei ir mirusiųjų atminimui. Į senąsias Olandų kapines jau grįžo akmenys iš išardytos transformatorinės ir kitų sostinėje aptiktų objektų, kurių statybai sovietai buvo panaudoję žydų antkapius. Mūsų tikslas – kad visi paminklai atgultų jiems skirtose vietose“, – sakė sostinės meras Remigijus Šimašius.

„Deramai sutvarkius Užupio kapines ir grąžinus joms seniai užtarnautą pagarbą, jos galėtų tapti unikaliu traukos tašku, viena lankomiausių sostinės vietų, svarbių ne tik atvykstantiems sostinės svečiams, bet ir vietos gyventojams. Nepaprastai gražioje gamtos aplinkoje sukūrus menišką stiprų atminties įamžinimo simbolį, kuris paverstų Užupio kapinių teritoriją emocijas sužadinančia kultūrine erdve, o kartu giliu ir prasmingu būdu primintų visai netolimą šalies istoriją,

Sauliaus Žiūros nuotr.

kuria verta didžiuotis“, – sakė Viktorija Sideraitė Alon, architektė, bendradarbiaujanti su sostinės savivaldybe vykdant paminklinių akmenų grąžinimo į istorines kapines projektą.

Pernai sostinės savivaldybė sutvarkė 11 ha Olandų gatvėje esančių senųjų žydų kapinių teritoriją – čia atsivėrė alėjos, takai, įrengti informaciniai stendai, sutvarkytas miškas, suformuotas kraštovaizdis ir pritaikytas lankytojams.

Vilniuje pastaruosius dvejus metus nuosekliai iš įvairių miesto vietų išmontuojami nepagarbiai panaudoti žydų paminklinių akmenų fragmentai. Daugelis vietų, kuriose užfiksuoti iš žydiškų antkapinių paminklų fragmentų pastatyti objektai, jau sutvarkytos – paminkliniai akmenys demontuoti, o tose vietose, kuriose objektų išardyti neįmanoma, savivaldybė, pasitarusi su žydu bendruomene, pastatė informacines lentas.

LŽB ADMINISTRACIJOS KONTAKTAI

Vardas, pavardė	Pareigos	Telefonas, el. paštas
Renaldas Vaisbrodas	Vykdytysis direktorius	8 672 16114; renaldas@lzb.lt
Žana Skudovičienė	L.e.p. programų direktorė	8 678 81 514; zanas@sc.lzb.lt
Monika Antanaitytė	LŽB Sekretoriato ir protokolo skyriaus vadovė	8 672 40942; info@lzb.lt
Liuba Šerienė	LŽB sekretorė	(8-5) 261 3003
Asta Rainytė	Vyr. buhalterė	(8-5) 212 1676; asta@lzb.lt
Michail Lapida	LŽB pastato apsaugos koordinatorius	8 609 97334
Rokas Dobrovolskis	LŽB administratorius ūkio reikalams	8 652 09915; rokas@lzb.lt

LŽB SOCIALINIO DEPARTAMENTO (SD) DARBUOTOJŲ KONTAKTAI

Vardas, pavardė	Pareigos	Telefonas
Michail Segal	LŽB Socialinio departamento direktorius	8 650 75939
Ninelė Skudovičiūtė	SD informacijos koordinatore	(8 5) 261 2114
Rašelė Šeraite	Socialinė parama vaikams ir vidutinio amžiaus žmonėms	8 652 13 146
Ema Jakobienė	SD programų koordinatore (maitinimo programa)	(8 5) 261 1251
Geršonas Taicas	Lektoriumo programų vadovas	8 689 83 293
Lankomosios priežiūros tarnyba		(8 5) 261 7244
Gydytojai savanoriai	Med. konsultacijos nuo 12 iki 15 val.	(8 5) 261 1736

LŽB KLUBŲ KOORDINATORIŲ KONTAKTAI

LŽB klubo pavadinimas	Koordinatorius	Telefonas	El. paštas
Klubas „Dubi Mishpaha“	Alina Azukaitis	8 695 22 959	alina.roze@gmail.com
Klubas „Dubi“	Margarita Koževatova	8 618 00 577	margarita.kozevatova@gmail.com
Klubas „Ilan“	Liza Shapiro	8 655 27 411	
Klubas „Knafaim“	Arina Kac Edvinas Puslys	8 685 86 410 8 645 76 606	
Madrichų mokykla	Liza Shapiro	8 655 27 411	
Studentų sąjunga	Amit Belaite	8 693 80 038 8 692 27 326	amit.belaite@gmail.com
Jaunų šeimų klubas	Aleksandra Chenkin-Zitkauskienė	8 672 505 99	
Klubas „Gešer“	Žana Skudovičienė	8 678 81 514	zanas@sc.lzb.lt
Klubas „Abi men zet zich“	Žana Skudovičienė	8 678 81 514	zanas@sc.lzb.lt
Buvusių getų ir koncentracijos stovyklų kalinių sąjunga	Fania Brancovskaja Gita Grinmanienė	(8 5) 212 7074	gita1939@yahoo.com

SUSISIEKITE!

Redaktorė – Radvilė Rimgailė-Voicik • radvile@lzb.lt
Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės būstinė
Pylimo g. 4, LT-01117 Vilnius
Tel. (8 5) 261 3003 • info@lzb.lt • www.lzb.lt

BEIGELIŲ KRAUTUVĖLĖ

א קלייט פון ביגל
beigelių krautuvėlė

DARBO LAIKAS

I-IV 11:00 - 20:00
V 11:00 - 17:00
VI ŠABAS/NEDIRBAME
VII 12:00 - 17:00

BEIGELIAI		KEPINIAI	BEIGELIO SKREBUTIS
Beigelis	0,85 €	Imberlach (100 gr)	1,80 €
Mini beigelis	0,50 €	Teiglach (vnt.)	1,20 €
Israelietiškas beigelis	1,10 €	Lekach (100 gr)	1,20 €
Riestainis	1,10 €	Penktadienio chala	1,20 €
Pita didelė	1,10 €	maža	1,20 €
Pita maža	0,60 €	Penktadienio chala	2,40 €
		Maca tortas (100 gr)	1,50 €
BEIGELIS &		SALOTOS	HUMUSAS &
1. Rūkyta lašiša, kreminis sūris, raudonas svogūnas, pomidoras & kapareliai	3,60 €	Israelietiškos	2,00 €
2. Rūkyta skumbrių/lydeka, majonezas & agurkas	3,60 €	su tunu	3,60 €
3. Kiaušinių salotos, saulėje džiovintas pomidoras	3,60 €	su mocarela & baziliku	3,60 €
4. Kreminis sūris su svogūnų lašais, pomidoras	2,50 €	PICA BEIGELIS	
5. Humusas, saulėje džiovinti pomidorai & artišokas	3,60 €	su mocarela, vyšniniais pomidorais ir alyvuogėmis	3,60 €
6. Sviestas & raudoni ikrai	6,00 €	VANDUO	
7. Tunas & raugintas agurkėlis	3,60 €	Gazuotas	1,50 €
8. Sviestas & šprotai, agurkėlis	3,60 €	Negazuotas	1,50 €
9. Kreminis sūris & melynų uogienė	2,50 €	SULTYS	
10. Dar šilts su sviestu	1,20 €	PAGO ananasų, obuolių, apelsinų pomidorų	1,50 €
		Šviežiai spaustos apelsinų, morkų	1,50 €
SRIUBA		ALUS	VYNAS (košerinis vynas)
Dienos sriuba	2,0 €	Saldžiųjų	3,00 €
Maca Kneidelach	2,0 €	KAVA	
		Juoda	1,50 €
		Balta	2,20 €
		ARBATA	
		Zolelių	1,50 €
		Plikoma (juoda/šalia)	1,20 €
		GAMLA	
		YARDEN	4,00 €
		DEGTINĖ	
			1,80 €

El. p. kavine@lzb.lt; Tel. 8 683 86 894

NAUDINGA ŽINOTI

Vilniaus žydų religinės bendruomenės pirmininkas Simas Levinas,
el. p. sinagoga1903@gmail.com

Pamaldų Vilniaus choralinėje sinagogoje (Pylimo g. 39) laikas:

- ▶ darbo dienomis nuo 8.30 iki 9.30 val.
- ▶ šeštadienį nuo 10.00 iki 12.30 val.
- ▶ sekmadienį nuo 9.00 iki 11.30 val.

Sinagogos tel. (8 5) 261 2523

Vilniaus žydų kapinių (Sudervės kelias 28) darbo laikas: darbo dienomis ir sekmadienį nuo 9.00 iki 19.00 val.; šeštadienis – nedarbo diena. Kapinių budėtojo tel. (8 5) 250 5468

PAREMKITE

LIETUVOS ŽYDŲ (LITVAKŲ) BENDRUOMENĘ

AB SEB BANKAS LT097044060000907953

Viršelyje – „Sugiharos savaitės“ atidarymo šventės akimirka. Kauno šokio teatras AURA parodė specialiai pagal žydišką dainą choreografės Birutės Letukaitės sukurta šoki. Nuotraukos autorė – Laura Vansevičienė.

Tiražas 500 egz.